

प्रदेश सं०

७७२३८

विषयः वैदिकप्रयोगः

कल सं० ४१३

नाम मुण्डासिद्धिः

प्रकाशकः

पत्र सं० १-३७

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ) ३० पंक्ति सं० (पृष्ठे) ६

आकारः ८.५" x ५"

लिपिः देवनागरी

आधारः न्यायः

वि० विवरणम्

आ. ६०५४

पी० एम० नं० पी०-५३ एन० सी० ई०-११५१-५०.०००

मुद्रितः

004291

अथकुंडसिद्धिप्रारंभयम्

कुं० सि०

१

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ हला विमोचेनितरां पवित्रे पवित्रकर्माऽजनिबाबुशर्मा ॥ तस्
नुना विवृलक्षितेन विरच्यते मंडपकुंडसिद्धिः ॥ १ ॥ स्पष्टार्थः ॥ अथ कुंडमंडपा
दिविवक्षस्तावद्वस्तादिपरिभाषाविपरीताख्यानव्यनुष्ठुप्तामाह ॥ हतोर्ध्ववा
होः समभरातस्य कर्तुः शरांशः ५ प्रपदोद्धितस्य ॥ यो वा सहस्तोस्य जिनां १४ शको
पि स्यादं गुलं तत्तदिमांशकाये ॥ २ ॥ यो यस्काचलिक्षाचवालायमेवमादयः ॥ रु
तमुष्टिः करोरलिरलिरकनिष्ठिकः ॥ ३ ॥ रुताचूर्णैर्वाहूयेन तथा समपादतया
स्थितस्य वा प्रपदं पादाग्रं तेन भुवमाळं व्योद्धितस्य कर्तुर्यजमानस्य यः पंचमांशः स
हस्तः ॥ तस्य योजिनां शकश्चतुर्विंशोऽंशस्तदंगुलं तत्तदिमांशकाः तस्य तस्य अंगु
लादेर्विंशमांशा अष्टमांशास्तैव यवः सूकालिक्षावालायु एवमादयो रथरेणुप्रभ

३

तयो भवन्ति । एतदुक्तं भवति । अंगुलस्याष्टमांशो यवस्तस्याष्टमांशो सूका तस्याष्टमां
शोलिक्षा तस्या अष्टमांशो वा लायु तदष्टमांशो रथरेणुस्तदष्टमांशस्य सरेणुस्तदष्ट
शः परमाणुरिति रुतमुष्टिर्यजमानहस्तः रलिः स एकविंशलंगुलात्मकः सरलिः
अकनिष्ठः मुक्तकनिष्ठः अरलिः स सार्द्धं द्वाविंशलंगुलात्मको हस्त एव । अरलि
हस्तयोः प्रायः अभेद एवेति व्याख्यायकालायनः । यजमानेनोर्ध्वबाहुना प्रपदो
द्धितेन समस्थितेन वेति । तथापंचारलिः पुरुषोदशप्रदो द्वादशांगुलं पदमिति ।
तथा विंशतिशतांगुलः पुरुष इति । अत्र समस्थितेन प्रपदोद्धितेन वेत्येकाल्या
यनोक्तः श्रौतो विकल्पः । यतः कल्पस्य साक्षाद्भुतिरुल्लेखः । श्रुतिर्देहं वयस्य
तत्र धर्मा बुभोस्म ताविति । समस्थितेन प्रपदोद्धितेनैवेति को विकल्पः ॥ अथपंच

कुं० सि०

२

रात्रादिषु। आचार्यहस्तस्य कनिष्ठिकाद्येऽथ गुर्भिरिवांगुलिभिर्महर्षे॥ मध्यमांगुलेर्मध्यम
पर्वभागेतिर्यङ्गिरियंतुमेयेत्यत्र आचार्यगानमुपदिष्टं तत्रापि आचार्य आचिनोति अर्थात्
कर्मफलरूपाणीति यास्कवाक्यवत्तात्पर्युत्पत्तिवत्तात्परदानवाचनान्वारंभ एव वरवरा
त्रतप्रमाणेषु यजमानं प्रतिपादितं कालायनवचनाच्च आचार्यो यजमान एव। अथ स्मार्तै
स्मिन्कर्मणिकथं श्रौतवाक्यावसर इति नाशंक्यं यथा श्रौतेयमिहोत्रादौ सदोषवीतिना
भावं बद्धशिखेन चेत्याद्यविरुद्धं स्मार्तमंगीक्रियते तद्वत् स्मार्तैः स्मिन्कर्मणि श्रौतं ग्राह्य
मेवेति॥ आदित्यपुराणे॥ जलस्यांतर्गतं भानो यत्संस्मृतं दृश्यते रजः॥ प्रथमतः खमा
णानां वसरेणुं प्रवक्षते॥३॥ वसरेणुस्तु विज्ञेयो येषो ह्यस्युः परमाणवः॥ वसरेणुस्तु
ते ह्यहो रथरेणुस्तु सस्मृतः॥२॥ रथरेणुस्तु ते ह्यहो वा लायंतस्मृतं बुधैः॥ वालाया

२

एष ह लिङ्गादुत्पत्त्या लिङ्गादकं स्मृतं॥२॥ अहो यकाय वंप्राकुरंगुलंतु यवाष्टकं॥ तत्रैव
॥ रलिस्त्वंगुलं पूर्वाणि विज्ञेयस्त्वैकविंशतिः॥ अरलिरकनिष्ठः सप्तोऽंशोऽष्टविंशतिः
करः॥३॥ अरलिरवहस्तः श्रुतावभिहितः। अरलिं पल्लववर्धं शल्यं गुलिभिर्मिमी
ते इति। अन्यदंगुलादिमानं यतस्तत्कार्येषु दृष्टव्यं। अथ कुंडमंडपोषयोगी प्राची साध
नं विवक्षस्तदुपयोगी नीमितिकर्तव्यतां स्वधरयाह॥ शालापूर्वधरित्री दहनरवनन
संज्ञावनेः संविशोध्य पश्चात्कलासमानां मुकुरजठरवहाचयित्वादिजेदेः॥ पुण्याह
रूर्मशेषोऽक्षितिमपि कुसुमाद्यैः समाराध्य शुद्धे वारे तिष्ठ्यां वक्रुयीत्तरपतिक कुभः
साधनं मंडपार्थं॥३॥ पूर्वप्रथमतो धरित्री शाला इयं भूर्मकुंडादिकर्तुं योग्या अ
योग्येति विचार्य ततो दहनरवननसंज्ञावनादिभिः स्मृत्युक्तेः शोधनोपायैश्च संशोध्य

कुं.सि०

२

ततो गुणजननेन बुध्या वा मुकुरजठरवत् आदर्शोदरवत्समो कृत्वा द्विजैर्ब्रह्मणेः कृ-
त्वा पुण्याहं वाचयित्वा कूर्मशेषोक्षितिं अपिशब्दात् वराहं पुण्यादिभिः समागम्य प्रजायि-
त्वा शुद्धेदिने तिथौ च काराक्षणे मंडपार्थमुत्पत्तिकुम्भः प्राच्याः साधनं कुर्यात् ॥ दितिया-
ख्या ॥ यच्छारदातिलके ॥ नक्षत्रराशि वाराणामनुकूले शुभे हनि ॥ ततो भूमितलेषु
देवुषां गार्विर्वर्जिते ॥ १॥ पुण्याहं वाचयित्वा तु मंडपं रचयेच्छुभमिति ॥ भूपरिहापं च
रात्रे ॥ तत्र भूमिं परीक्षेत वास्तुज्ञानविशारदः ॥ स्फुटिता च स शल्या च वल्ली कारोहि-
णी तथा ॥ ३॥ दूरतः परिवर्ज्या भूः कर्तुं रायुर्धनापहा ॥ ईशकोणं कृत्वा सा च कर्तुः श्री-
रासुनिश्चितं ॥ २॥ पूर्वं कृत्वा दक्षिणं वरदात्तरं कृत्वा ॥ शेषकां कृत्वा भूमिर्धना-
युक्ते हनाशिनी ॥ ३॥ ब्रह्माणीष्टतगंधास्याश्चात्रियारसगंधकृत् ॥ क्षारगंधा भवेद्दे-

३

श्याश्च शविट् गंधिनी क्षितिः ॥ ४॥ ब्राह्मणी भूः कुशोपेता क्षत्रिया शरसंकुला ॥ कुश-
काशाकुला वै श्याश्च सा सर्वलणकुला ॥ ५॥ अनिषिद्धा यथा ॥ सीतापीता तयारक्ता
रुक्लवर्णसमन्विता ॥ स्थिरोदका दृढास्त्रिगंधा भूमिः सर्वसुरवावहा ॥ ६॥ शीतस्पर्शा
लका लेयावद्विस्पर्शा हि मागमे ॥ वर्षा सुचोभयस्पर्शा सा शुभा परिकीर्तिता ॥ ७॥ हय-
ग्रीवपंचरात्रे ॥ सुंदरी एणरतिर्यत्र पुरुषैः सह सत्तम ॥ काश्मीरचंदनामोदकफैरागरु-
गंधिनी ॥ ८॥ कमलोत्पल गंधा च जाती चंपक गंधिनी ॥ पाटला मल्लिका गंधानां गे-
सर गंधिनी ॥ ९॥ दधिक्षीराज्य गंधा च मदिरा सव गंधिनी ॥ सुगंधि ब्रह्म गंधा च शु-
भ गंधयुता च या ॥ १०॥ सर्वेषामेव वर्णानां भूमिः साधारणी मता ॥ कुसुमपकरस्तद्वत्
परस्या न स्नानमिच्छति ॥ ११॥ न निर्वीर्यं तत्तथा दीपस्तोयं शीघ्रं न जीर्यति ॥ मधुरा च क-

कुं० सि०

४०

वायाचआम्नाचकटुकातथा॥१२॥ कुशैः शरैस्तथाकाशैर्द्वीभिर्यौ च संभूतेति॥ प्रयो
गसारे॥ वितस्तिमात्रविस्तारं निर्माय विवरं भुवि॥ निक्षिपेतामदस्तस्मिंस्तासु शिष्टासु
शोभनं॥३॥ समासु मध्यासं विद्यान्त्यनास्वधममुच्यते॥ परिश्येवं प्रयत्नेन त्यक्त्वा भूमिं
कनीयसी॥२॥ अंगारतुषके शादिहीनं कृत्वा तु भूतलं॥ वासिष्ठा॥ खन्यमाने यदा कुंडे
पाषाणः प्राच्यते रदि॥ तदा पम्युवाच्योस्त्रिंशे शंगो र्धनक्षयः॥१॥ भस्मना च भयमो
क्तं तुषैः प्रोक्ता दरिद्रतेति॥ शल्यज्ञानं महाकपिलपंचरात्रे॥ प्रासादारंभकाले च गृह
होचविशेषतः॥ शल्योद्धारस्तु कर्तव्यो यदीहं बुभुमात्मनः॥३॥ प्रासादारंभकाले तु यदं
गं स्थशते पुमान्॥ वास्तु देहे हृत्तत्र शल्यं विद्यादिवक्ष्यते॥२॥ कंडूयति शिरः पुंसि
शिरः शल्यं समुद्धरेत्॥ शल्यं तत्रास्ति विशैयं रवन्यमानं करत्रये॥३॥ अग्निदाहश्च

४०

चरले धनहानिश्च जायते॥ यत्नेनोत्पादयेच्छल्यं यदीहं बुभुमात्मनः॥४॥ बाहुकंडूय
माने तु निर्दिशेद्गोहृष्टं रत्नं॥ हस्तद्वयेन संतिष्ठेद्भक्षणां गदितं तव॥५॥ सामिनाम
रणं विद्यादिदेशगमनं तथा॥ यत्नेनोत्पा०॥६॥ उरुकंडूयमाने तु कांश्यशल्यं विनिर्दिशे
त्॥ हस्तेनैकेन संतिष्ठेद्भक्षणां गदितं तव॥७॥ असती च भवेद्दार्ढ्याय शोले निश्च जायते॥ ह
स्तो कंडूयमाने तु कंकालं च विनिर्दिशेत्॥८॥ त्रिरुस्तेन च संतिष्ठेद्द्वयमाने वनान्यथा॥ अ
ग्निराहश्च रोगाश्च स शल्यमरणं भवेत्॥९॥ घृष्टं कंडूयमाने तु बाहू शल्यं विनिर्दिशेत्॥
सार्द्धं हस्तेन संतिष्ठेद्भक्षणां गदितं तव॥१०॥ गोनाशो राजदंश्च सस्यहानिश्च जायते॥
कुक्षी कंडूयमाने तु पाषाणं तत्र निर्दिशेत्॥११॥ हस्तद्वितयमानेन लक्षणां कथितं तव॥
भुजंगदंशस्तत्र स्यात्कस्माच्छाल्यं समुद्धरेत्॥१२॥ जानू कंडूयमाने तु भस्मतत्र विनिर्दिशेत्॥

कुं० सि०

४

हस्तद्वयेन संतिष्ठेच्छक्षणं गदितं तव ॥ १३ ॥ अग्निदाहमनस्तापः क्लेशदुःखभयानिव ॥ करो
त्येवं विधं कर्म तस्मात्तं वेत्तुमुदरेत् ॥ १४ ॥ गोशृंगपीतमंडूकः शंखः श्रुक्तिश्च कछपः ॥ शंखकु
श्रपशस्ताः सूर्याश्चान्यारलजातयः ॥ १५ ॥ अंगारं वैतुषं कैशमस्त्रिशल्यं विचारयेदिति ॥
वास्तुदेहज्ञानं सोमशंभो ॥ जानुनीरूर्पराशक्नेदिशि वातक्रुताशयोः ॥ पेय्यां पादपुटोरोऽग्रा
शिरोस्य हृदये जलिरिति ॥ इदमभीष्टं भूमौ नवकोष्ठं च कं विधाय दृष्टव्यं ॥ भूमिशोधने अ
न्येपि दाहदयः संस्काराः स्रज्युक्ता अनुसंधेयाः विस्तारभयान्निर्यते ॥ हयशीर्षं च
रात्रौ भूमिं तोयसमा कृत्वा दर्पणोदरं सन्निभामिति ॥ तत्प्रकारस्तस्मिन् ज्येष्ठपुत्रकृतः ॥
सुकाष्ठपद्मी च तुरंगुलोच्चां हस्तायतामंडुलविस्तृतौ च ॥ कृत्वा तं रं कालं कृत्वा तं कौका
घतस्ततः पूर्य सन्नदाकुं ॥ मत्स्यपुराणे ॥ वाराहकूर्मशेषो वक्षितं वै विधानतः ॥ १५

५

जयेदास्तकार्येषु विधिना साधको तम इति ॥ अथ शंकुसमत्वं साधनं स्खलप्राचीसाध
नं च ॥ उपजातिविपरीतारव्यानि कीभ्यामाह ॥ नृपां १६ गुलेः संमितकर्कटेन स्त्रेण वा
वृत्तवर्गं विदिरय ॥ रव्यं १२ गुलं शंकुमनुष्यमध्ये निवेशयेदाक्षि २० मितां गुलाभिः ॥ १६ ॥
चतस्रभिश्चैव ऋजुतमाभिः संस्पृष्टशीर्षं तु समेषिकाभिः ॥ तच्छंकुभाय त्रिदिशो दये
या दृष्टे क्रमात्क्रोवरुणं इकाष्ठे ॥ १७ ॥ नृपां गुलेः षोडशं गुलेः परिमितेन कर्कटेन स्त्रे
ण वा वृत्तं विदिरय तन्मध्ये द्वादशं गुलं शंकुं दृढं स्त्रेण स्थापयेत् ॥ कीदृशं वि
लं गुलमिताभिः चतस्रभिः ऋजुभिः समानाभिः शलाकाभिः कल्पितचतुर्दिगतदृ
तरेखाभिः संस्पृष्टमस्तकं ॥ एवं शंकुसमत्वं साधयित्वा तादृशस्य शंकोऽध्याप्य
ह्यत्रयस्मिन् प्रदेशे दृष्टे प्रविशति यत्र चापराह दृताहिरपेयात् ॥ तत्र चिह्नयाः क्रमा

कुं० सि०

६

तपतीची प्राच्योभवत इति व्याख्या ॥ तत्र सार्धश्लोकस्योपपत्तिः ॥ तत्र दोः कोद्योर्नामभेदोनस
रूपभेद इति ॥ दोः कोटिवर्गयोगपदं कर्ण इति शंकु तला इतरेखायावन्नीयमानं सर्वं को
टिः १६ शंकुर्भुजः १२ एतत्तल्लोकोपपदं कर्णः २० एतत्परिधिस्पष्टादिगता छं कृ यं याव
नीयमानाश्च तसुः शलाकाः कर्णा भवन्ति ॥ श्रुत्वोसमं शंकुं निखाय शंकुसमितयार
ज्जामंडलं परिहिरव्ययत्ररेखयोः शंक्य छाया नियततितत्र शंक्रु निहंति सा प्राचीति ॥
अत्र शंकुसमितये लुपलक्षणे ॥ तेन अधिकया पिरज्वा एतं कार्यं ॥ अन्यथा यत्राक्षभाष
इंगुला तत्र धनुः संक्रांतो द्वादशांगुल शंकोश्चाया प्रदेशस्तादृशे दृतेनास्या देव ॥ तस्मा
दस्माभिः षोडशांगुलस्त्रेण एतं कारितं ॥ तथा दृते कृते लाघवं च ॥ एकेनैव दृतेन शं
कुसमत्वसाधनं दिक्साधनं च सिध्यति ॥ अतएव रामः ॥ शंकुमानाधिकव्यासदले दृते

६

मानुमान्तर्यः यांदिशंयातिअयनवशात्तस्यांदिशनाल्यो २

विशेषत इति ॥ एवंस्वल्पं प्राचीसाधनं कृत्वा स्क्षमप्रशालिन्याह ॥ कर्क कीटे गोमग्य
कयासाह ॥ भ्यां चाल्यासिंह कुं भात्रिके पि ॥ यांवेकाष्ठाभानुमान्यानि तस्यां चाल्या हं दे को
र्मुके चालनं ॥ ८ ॥ सा प्राची कर्क संक्रांतो कीटे दृश्चिक संक्रांतो दृषमकर संक्रांतो एकया
स्त्रकया चाल्या सूर्यस्यायनवशात् ॥ उत्तरायणे उत्तरतः दिक्षिणे दक्षिणतः एवंसिंहत
त्रिके सिंहकन्या तुला संक्रांतैः कुं भमीन मे पसंक्रांतैश्च द्वाभ्यां यकाभ्यां चालनीया अय
नवशात् ॥ मिथुनधनुः संक्रांतौ चालनं नास्तीति व्याख्या ॥ अत्र ॥ दृते भः सुसमकृतक्षि
तिगते केंद्रस्वशंकोः क्रमाद्वाग्रं यत्र विशल्यपेति च ततस्तत्रापरैर्द्योदिशौ ॥ तत्काला
ममजीवयोस्तु विवराद्वा कर्णमिल्याह ता ध्रुवलात्तमितांगुलैरयनदिश्येद्दीप्सु दा
चालिता ॥ १ ॥ इति सिद्धांतशिरोमणिमार्गेणोक्तिकर्तव्यताविधाय इष्टव्यमिति ॥ ए

कुं० सि०

७

वंप्राचीसाधनं कृत्वा॥ अथोत्तरदक्षिणयोः साधनं शालिन्याह॥ रज्जुं द्विघ्नां संध्यचिह्नं
संपाशां प्राचीशं कोपश्चिमेचापि दत्त्वा॥ कर्षेद्दीमान् दक्षिणे चोत्तरे च तच्चिह्ने स्यादक्षि
णचोत्तरादिक॥ २॥ कुंडमंडपादेयीवान् विस्तारस्तद्दिग्गुणं कृतं मध्यं कात् उभयो
तयोः पाशवती रज्जुं दृष्ट्या॥ सांते प्राचीप्रतीच्योर्दत्तशंकोर्विन्यसेत्॥ ततो मध्यं के
त्वारज्जुं दक्षिणे उत्तरे वा कर्षेत्॥ विहान् कर्षांके दक्षिणा उत्तरा च स्यादिति व्याख्या॥ अ
त्र स्पष्टे वस्तु निरिति॥ अथ रात्रौ दिक् साधनोपायं वसंत मालिकयाह॥ निशि वाश्रवणो
दयादिर्गोरी गुरुभस्योदयनेऽथ वक्रिभस्य॥ सुरसुरवा ईकि वायुभांतराले प्यमुतः सा
धयस् पूर्ववच्चयाम्यां॥ १०॥ अथ वारात्रौ श्रवणस्योदये प्राची॥ अथ वापुष्यस्योदये प्राची
॥ अथ वा कृत्तिकोदये प्राची॥ अथ वा सुराणां वर्द्धकिस्त्वष्टा॥ वायुस्तयोर्मेचित्रास्त्रालो

७

तयो रंतराले प्राची॥ अमुतः प्राचीतः पूर्ववत्॥ पूर्वोक्ते नयथायाम्यां दक्षिणादिशं सा
धयेति व्याख्या श्रुत्वे॥ कृत्तिकाश्रवणः पुष्ये चित्रास्त्रालो र्यदंतरं॥ एतस्मात्त्रायादिशो
रूपं संयुगमात्रोदिते पुर इति॥ अथ चित्रास्त्रालोर्मध्ये प्राची लुक्तं तन्मध्यस्य दुर्ज्ञेयत्वा
त्तदुपायमबुद्बुद्भाह॥ चित्राविध्वैकया सातीमन्ययापिशलाकया॥ तिर्यक् स्त्रोतरचि
ह्नं॥ कुदिम्लेन्यास्फुटं इदिक॥ ११॥ एकया ऋज्वा शलाकया चित्रां विध्वा अन्यया ता
दृशैव शलाकया सातीं विध्वा तयोः शलाकयोरुपायं दक्षिणोत्तरामध्यां कोलतीयां
शलाकां समतया दद्यात्॥ प्रथमद्वितीययोः शलाकयोर्मध्ये एकी कृत्य लतीया मध्यां
को उभयसंपातं यावत् चतुर्थशलाकां प्रोत्तेरज्जुप्रोतलंबकद्वयवतीं पूर्वापरायतं
दद्यात्॥ यत्र लंबकोभ्यां पतितौ तत्रांकयोः पूर्वापरस्त्रदानात् स्पष्टा प्राची लवत्रस

कुं० सि०

८

एयुक्तिर्व्याख्या चेति ॥ अथ प्रकाशं तरेण लघुपायेनोद्दीची साधनमाह ॥ दिनमानदले सप्तो
गुलछायायुतो हियत् ॥ शंकुमलेनीयमानं सूत्रं स्यादुत्तरादिशा ॥ १२ ॥ तिथिपत्राद्रणित
द्वादिनमानमेतावदिति ज्ञात्वा ततो घटिकादिना ज्ञाते दिना ईदमध्याह्ने सप्तो गुलशंकोर्यत्र
छायायुलगतितस्माच्छंकुमलेन्यावनीयमानं सूत्रं दक्षिणोत्तरसूत्रमिति ॥ अथ वा स
प्तो गुलशंकोर्यणितगतमध्याह्निक छायायुल्यतस्वेव छायायदा स्यात्तदयाच्छंकुम
लेनीयमानं सूत्रं दक्षिणोत्तरेति ॥ अत्र युक्तिस्तस्मिन् समये रविर्दक्षिणोत्तररते भवती
ति ॥ ततः पूर्ववत्पूर्वापरसाध्या ॥ एवं दिकसाधनं विधाय मंडपस्य चतुर्कोणत्वाच्चतुर्को
णसाधनं विपरीतारब्धानमाह ॥ दिगंतशंकु इयगं द्विपाशं विस्तारतुल्यं तु गुणं दलांके ॥
कोणे प्रकर्षदिति वेदकोणे चैव चतुः कोणमतीव साधु ॥ १३ ॥ दिगंतयोः पूर्वदक्षिणयोः

८

क्षिणापरयोः अपरोत्तरयोः उत्तरपूर्वयोः शंकु इयगं द्विपाशो यस्य तां विस्तारेण तुल्यं गु
णं सूत्रं अर्द्धविक्रेष्टत्वा कोणे आकर्ष्यत् एवं चतुर्ध्रुपिकोणे पुट्टतिरुते साधु चतुरस्रं स्या
दिति ॥ अथ मंडपे विशेषं शालिन्याह ॥ उच्चो भूमिं मंडपस्य प्रकुर्यादस्तोत्रानामर्धहस्तो
न्मितां वा ॥ मध्ये भूमिं मंडपेनोन्मितां च लत्का कुर्यान्मंडपश्चोद्दितीयः ॥ १४ ॥ मंडपस्य
भूमिं हस्तो छाया मर्द्धहस्तो छायां वा कुर्यात् ॥ चेद्दितीयो मंडपः कार्यो भवति तदामं
उपप्रमाणपरिमितो भूमि मध्ये लत्का द्वितीयं मंडपं कुर्यादिति व्याख्या ॥ यत्किं द्वातश
खरे ॥ स्थलादकीं गुलो छायां मंडपस्थलमीरितं ॥ कपिलपंचरात्रे मंडपं प्रकुर्यात् ॥
उच्चायो हस्तमानं स्यात्कसमं चतुशोभनं ॥ तेन विकल्पो यं ज्ञेयः ॥ वास्तुशास्त्रे मंडपा
तरमुत्तमं कर्तव्यं मंडपांतरमिति ॥ अथ मंडपप्रमाणं वसंततिलकमाह ॥ दश १० स

कुं० सि०

६

र्य१२ करोमि तो धमः स्याद्दिन१२ शक१४ प्रमितैः करे स्त मध्यः॥ धृति१८ म० प१६ करोमि
तो वरीयान् नख२० हस्तोप्यथ मंडपस्त लायां॥१५॥ दशहा दशहस्तो मंडपोधमः स्यात्
॥ द्वादशचतुर्दशहस्तो मध्यमः स्यात्॥ षोडशाष्टादशहस्तो तमः॥ तुलापुरुषदाने
विंशतिहस्तोऽप्युत्तमः॥ मंडपे आया मां विस्तारा तुल्यावेवेति व्याख्या॥ अत्र विस्ताराया
मयोरंगुलादिकं सिद्धान्त्य ल्कावाटपायसिद्ध्यर्थं व्यतितव्यं॥ उक्तं विश्वकर्मणा वणिक
धर्मेषु वैश्येषु मंडपे भोज्यवेश्मसु॥ दृषंठुरंगशा लायां योगत्वा गोकुलेषु चेति॥ पंचरा
त्रे॥ कनीयान्दशहस्तः स्यान्मध्यमो द्वादशोऽन्मितः॥ तथा षोडशभिर्हस्ते मंडपस्यादि
होत्तमः॥ तथा॥ दशहा दशहस्तो च द्विद्विद्व्यायततः कमात्॥ लिंगपुराणे॥ विंश
हस्तप्रमाणेन मंडपं कूटमेव च॥ तथाष्टादशहस्तेन कृत्वा हस्तेन वा पुनरिति॥ ननु

६

द्वादशहस्तमंडपस्य कथं मध्यमत्वं मध्यमत्वं चेति॥ उच्यते॥ दशहस्तापेक्षया मध्यम
त्वं चतुर्दशहस्तापेक्षया कनिष्ठत्वं॥ यथा॥ एकस्यैव यजमानस्य कुत्रचित् रंगोऽलं
मुख्यत्वं तदत्र॥ दशहस्तमंडपेन वक्तुं दीपक्षेपं च मेखलापक्षे च आचार्याः पवे
शनं न संभवतीत्यत्र त्र्यारत्ने क हस्तपरिमिते ककुंडे कमेखलापक्षे वाऽऽदरेण
यज्जोचि त्यार्द्यात्परिमाणमिति काल्यायनोक्तेः॥ उत्तमेऽपि मंडपे दशहस्तकुंडेन
वपंचमेखलादिपक्षस्य समावेशेन स्यादिति मंडपद्विः कार्या॥ यतो मंत्रमुक्ता
वल्यां चतुर्विंशतिहस्तपर्यंतं मंडपद्विः॥ वास्तुशास्त्रे तु पंचहस्तमारभ्य द्वाविंश
हस्तपर्यंतं द्विः कर्मविशेषेऽक्तासाचात्र विस्तरमयान्तिरव्यतज्ञाति॥ अथ द्वार
मानं वोदिमानं चारव्या निकयाह॥ दिगंतराले द्विकरे भवेद्वा चतुष्टयं वेदगजांगुले

कुं० सि०
३०

स्तम्भः॥ विवर्द्धितमध्यवरिष्ठयोः स्याद्देदीविभागेन समाकरोच्चा॥१६॥ दिङ् मध्यं द्वारचतु
ष्टयं हि हस्तं भवति तद् द्वारमध्यमोत्तमयोर्मंडपयोः चतुरष्टांगुल एद्विमतः। मध्ये मंडपे चतुर
गुला एदिः। उत्तमे चाष्टांगुला एदिः कार्यी। वेदी मंडपस्य लतीयांशेन मध्ये कार्यी। मंडपेन व
कोष्ठके रुते सति मध्यकोष्ठे कार्यी। समाहस्तमात्रमुच्चा कार्यी। अन्यत्र इष्टकाभिः कार्येतत्
केवलं समत्वं साधनायेति व्याख्या। पंचरात्रे। कनिष्ठे द्विकरं द्वारं चतुरंगुल एद्विमतः॥ मध्य
मोत्तमयोरिति। क्रियासारे॥ विभागं मंडपं कृत्वा मध्यभागस्तु वेदिका॥ हस्तमात्रं तदुत्से
र्धं चतुरस्रं समंततः॥१॥ वसिष्ठोऽपि॥ हस्तोन्नतां च विस्तीर्णीमिति॥ मत्स्यपुराणादिषु
यद्देदिमानमन्यथा तत्कर्म विशेषे ज्ञेयं॥ सिद्धांतशेखरे तु विशेषः॥ वेदी चतुर्विधा प्रोक्ता
चतुरस्ताच१ पद्मिनी२। श्रीधरी३ सर्वतोभद्रा४ दीक्षासुखापनादिषु॥१॥ चतुरस्ताच

३०

तुः कोणावेदी सर्वफलप्रदा॥ तडागादिप्रतिष्ठायां पद्मिनी पद्मसन्निभा॥२॥ राशं स्या
त्सर्वतोभद्रा चतुर्भद्राभिषेचने॥ विवाहे श्रीधरी वेदी विशाल्य समन्विता॥३॥ दर्पणोदरसं
काशानि श्लोन्नतविवर्जितेति॥ अथ तुलापुरुषदाने विशेषमाह॥ तुलाप्रदाने धर्मम
ध्ययोः सास्यात्वं च हस्तोत्तमकेदि उहस्ता॥ ईशानभागे ग्रहवेदिकापि हस्तोन्मितो ब्राह्म
वती त्रिवक्त्रा॥१॥ तुलापुरुषदाने अधर्ममध्यमं मंडपयोः पंचहस्ता उत्तमं मंडपे सप्तह
स्ता भवति। मंडपस्येशानभागे ग्रहवेदी हस्तायामर्द्धेर्ध्यायां त्रिवक्त्रा भवतीति व्याख्या
॥ मात्स्ये॥ पंचहस्ता भवेद्देदी सप्तहस्ता यवा भवेत्॥ अत्र मध्याधमयोः पंचहस्ता उत्तमे
सप्तहस्तोत्तानि बंधुभिर्व्यवस्थापितं। मंडपस्येशोभागे तः ग्रहवेदी करोमिति॥ अ
थ स्तंभनिवेशनं भुजंगप्रयातशालिनीयामाह॥ समविभागे च स्रुत्वं प्रदद्यादुदग्दक्षि

कुं० सि०
३३

एतन्वापि पूर्वापरं च ॥ ततस्त्र्यंशं पूर्वोचकोणे बुद्ध्यात्मस्तंभकान् द्वादशैवेषु हस्तान् ॥ १८ ॥
वेद्याः कोणे हस्तिहस्तौ च वेदस्तंभान् द्वात्रिंशद्विदितः स च्छान् ॥ प्रादक्षिण्यात् पंचमो
शंतुर्मोदध्यादेव षोडशस्तंभसंस्था ॥ १९ ॥ समेलनीये शो पूर्वापरं दक्षिणे तरं वापि स
वंदयात् ॥ एवं नवकोष्ठात्मको मंडपो भवति ॥ ततस्तृतीयो शांतेष्वष्टमुचतुर्धुबहिः कोणे
बुधसमां धुमान् द्वात्रिंशद्विदितः स च्छान् ॥ द्वादशस्तंभान् द्वा
क्षरयेत् ॥ वेद्याः कोणे बुधहस्तौ प्रमाणान् चतुरः स्तंभान् स च्छान् तादृशानेवाग्ने
यीदितः प्रादक्षिण्या दध्या शोपयेत् स्तंभपंचमो शंतुर्मो निरवने देवं कृते षोडशस्तंभसं
पन्नं स्यादिति व्याख्या पंचरात्रे ॥ मंडपाद्देहिष्ठितान्वेदसंख्यान् च्छान्वितांस्तथा ॥ स्तंभो
स्तंभचसंस्थाप्यस्तंभद्वादशकंपुनः ॥ १९ ॥ बाह्येषु क्तप्रकारेण तत्र तत्र विभागतः ॥

३३

अत्रयद्यपि साधारण्येव मंडपाद्देहिष्ठितान्युक्तं तथापि षोडशहस्तमंडपाद्देहिष्ठितैवेति
ज्ञेयं ॥ सर्वमुर्यषोडशहस्तस्यैव सर्वत्रोक्तवान् ॥ यच्छारदातिलके ॥ षोडशस्तंभसं
युक्तं चत्वारस्तेषु मध्यमाः ॥ अष्टहस्तसमुद्भवा इति पदसंख्या च्छान्वितांस्तथेति
वाक्यात् ॥ चतुर्धुवेदिकोणेषु स्तंभेषु च्छान्वितयमः ॥ अन्येषु द्वादशेषु कर्णः च्छा
वाकार्यः ॥ अन्यच्च ॥ स्तंभो द्वाये शिखान्याये स त्रयो जनकी लके ॥ खननावटसंस्था
रे प्रारंभो बद्धिगोचर इति ॥ वास्तुशास्त्रे ॥ पंचमो शंतुर्मो सर्वसाधारणो विधिरि
ति ॥ अथ स्तंभोपरिकाष्ठानिवेशनं द्वादशस्तंभमाह ॥ स्तंभेषु तिर्यग्बलिकानि धेयाश्च
उ सुकर्णेष्वथवा बहिस्ताः ॥ पूर्वापरं दक्षिणसोम्यदिक्स्थं कोणं तराकाष्ठचयं नि
दध्यात् ॥ १९ ॥ प्रथमं चतुर्धुस्तंभेषु वेदिकोणेषु बलिकारव्यकाष्ठचतुष्टयं प्रांते

छिद्रान्निधेयं। तत्र पूर्वापरं द्युदक्षिणोत्तरं द्युचन्द्रासविदध्यात्। तिर्यङ् निहितस्य काष्ठ
 स्य बलिकेति संज्ञा। एवं द्वादशस्य पिबाह्येषु स्तंभेषु कलेषु चारुलिकासु बलिकार्यकाष्ठानि
 निधेयानि। ततो मध्यस्तंभच्छातः पूर्वापरमेकं दक्षिणोत्तरमेकं कोणे चैकं काष्ठसमतया स्था
 पयेदिति। एवं चतुर्ध्वपिस्तंभेषु द्वादशकाष्ठानि भवंति ततो मध्ये मध्ये च काष्ठानि सकर्णानि
 द्यानीति व्याख्या॥ अयमंडपाच्छादनं रथोद्धतयाह॥ मध्यभागशिखरं रचयित्वा छाद
 येदपि कटेऋजुवंशैः॥ द्वारवर्जमिह मंडपमेनं स्तंभकानपि सुवस्त्रसमूहेः॥ १२॥ वेदि
 स्तंभोपरिशिखराकारं स्तंभानां कृत्वा एवं मंडपं द्वारवर्जितं कटेऋजुवंशैश्च छादयेत्।
 षोडशापिस्तंभान् सुवस्त्रसमूहेः कृत्वादिमिच्छादयेदिति व्याख्या क्रियासारे। नारि
 केलेर्हलेर्वापि पल्लवैर्वाथवेणुभिः॥ आच्छाद्या मंडपाः सर्वे द्वारवर्जं तु सर्वतः॥ १३॥ वास्तु

शास्त्रे॥ कटेः सङ्गिस्त संज्ञाया विजयाद्यास्तु मंडपा इति॥ हयग्रीवपंचरात्रे॥ दर्पणेश्चा
 मरेर्ध्वदेः स्तंभान् वस्त्रैर्विभूषयेदिति॥ अथ तोरणान्याह वसंतति लंकया॥ पूर्वादिदिक्षु
 रचयेदपि तोरणानि न्यग्रोधजं तु फलपिप्पलं वृक्षराजैः॥ अश्वत्थजं चूफलं पर्कटिभू
 रियद्भिर्वैषामभा वतश्मान्यथैककल्पे॥ ११॥ पूर्वादिदिक्षु वटोदुंबरश्वत्थलक्ष्मीस्तो
 रणानि रचयेत्॥ अथ वा श्वत्थोदुंबरलक्ष्मिवटैरचयेत्। एषां दृष्टाणामभावेऽमानि
 तोरणानि। एकेनैव वृक्षेण यथोपपन्नेन रचयेत्। इति व्याख्या। महाकपिलपंचरा
 त्रे॥ देवास्तोरणरूपेण संस्थिता यश्च मंडपे॥ विघ्नविध्वंसनार्थं यस्तु रक्षार्थं मध्वरस्य
 च॥ १॥ अन्यसेन्यग्रोधमैज्यां तु याम्यां चोदुंबरं तथा॥ वारुण्यां पिप्पलं चैव कोबेर्यां क
 क्षजं न्यसेत्॥ १॥ अश्वत्थोदुंबरलक्ष्मिवटशारवा कृतानि च॥ मंडपस्य प्रदिशं च द्वारा

एते तानि कारयेत् ॥ १॥ द्वा रा कारत्वात् द्वा रा शब्द प्रयोगः पंचरात्रे ॥ अलाभे व्येकमेवेषां सं
 दीशासु निवेशयेदिति ॥ सर्वाभावेशमीजं ब्रूवदिराणामन्यतमेन वा कार्यणीति ॥ अथ तो
 रणमानं निवेशनं च विपरीतारथान् व्याहृत्य ॥ हस्तादिर्हि मंडपतः शरांगसंरेः करैस्तान्यथ
 मादिकेषु ॥ दीर्घाणि च प्राकुरथापतिः स्यान्नेषां हि हस्ताचरणवृद्ध्या ॥ १२ ॥ मंडपान्मंड
 पद्वारात् बहिर्हस्तमात्रे तानितोरणानि पंचषट्सप्तहस्ते दीर्घाणि अधमादिकेषु अध
 ममध्योत्तमेषु प्रवदंति ॥ अथैतेषां तोरणानां आयतिरायामोपि हि हस्तः चरणवृद्ध्या
 सह स्यात् ॥ अधमे मंडपे हि हस्ता आयतिर्मध्यमेषु गुणानि द्वौ हस्तौ ॥ उत्तमे सार्द्धहस्त
 द्वयं इति व्याख्या आग्नेये ॥ पंचषट्सप्तहस्तानि हस्तखाते स्थितानि च ॥ वास्तु शास्त्रे
 पंचहस्तप्रमाणास्ते विस्तारेण हि हस्तकाः ॥ षडंगुलाभिर्वृद्धाश्च सप्तहस्तास्तथोत्त

मे ॥ १॥ अर्थान्मध्यमे मंडपेषु हस्ताः ॥ ते तोरणवृत्तिः ॥ अथ फलकादिनिवेशनं उपजा
 ती इव ज्ञाभ्यामाह ॥ स्तंभार्धमानं फलकं तु तिर्यक् निवेशविश्वप्रमितांगुलाश्च ॥ तन्म
 र्द्विकीलाः सठरीयभागवतास्तु श्रृंखलाकृतयश्च ते स्युः ॥ १३ ॥ तद्देशनं द्वित्रियुगांगुला
 निशैवेतु विज्ञेयं जनैर्गुलार्द्धैः ॥ कीलेषु शरांगारिगदांबुजांकेष्विषंशरोयः किंल तोरणे
 पु ॥ १४ ॥ स्तंभानां तोरणस्तंभानां दशांगुलपरिणाहानामर्द्धनतिर्यक् फलकं उपतयोः
 सखिदं स्यात् ॥ फलकं नाम तोरणस्तंभपरितिर्यग्ग्राह्यमानं काष्ठपट्टिके लभिधीयते ॥
 अल्पमंडप तोरणे सार्द्धहस्तद्वयमितं मध्ये हस्तत्रयपरिमितं उत्तमे च सार्धत्रयहस्त
 मितं शैवे योगे चतुः फलकमस्तके श्रृंखलाकृतयः न चैकादशत्रयोदशांगुलदीर्घाः
 स्युः चतुर्थीशेन विस्तृताः ॥ तेन सपादद्वयपादोनत्रयसपादत्रयांगुलविस्तृताः स्वतो

कुं० सि०
१४

रणकाष्टजाः कीलाः चत्वारो भवति। तेषां कीलानां फलकस्य मध्यभागे वेशनं द्विविचतु
रंगुलमितं अल्पमभ्योतमेषु स्यान्मंडपेषु॥ अथ विष्णुयागे पुनः अंगुलार्द्धिरिति। अधमा
दिष्टुमंडपेषु दश दशंगुलचतुर्दशंगुलदीर्घाः स्वचतुर्थीशेन विस्तृताः तेन सार्द्धं
यत्रिसार्द्धत्रयांगुलायामाः वेशनार्थमधोलघुकीलेन सहिताः प्रागादिक्रमेण शंख
चक्रगदापद्मचिह्निताः कीलाः सती रणकाष्ठभवाः फलकमध्ये निधेयांती रणस्तं
भेषपिपंचमांशेन खननमिति व्याख्या॥ शारदाति लके॥ तिर्यक् फलकमानं स्यात्तं
भानामर्धमानत इति। संवमुक्ता वल्यां॥ अययोर्मध्यभागे च पादिकायां विष्णुकमि
ति॥ पिंगलामते॥ शूलैर्न विह्विताः कार्या द्युरशारवास्तु मस्तके॥ शूलैर्न वांगुलं दे
र्घ्यं तुरीयांशेन विस्तृतिः॥ १॥ ऋजुवैमंशं गोकं विह्वंकं तु पक्षयोः प्रथमतस्तमारब्धा

१४

तं द्युगुलं रोपयेत्तथा॥ शोषाणं द्युगुलाद्विर्बेशां गुलद्विद्वित इति। वास्तुशास्त्रे॥ मस्त
के दशदशंशेन शंखचक्रगदांबुजं॥ प्रागादिक्रमयोगेन न्यसेत्तेषां खदारुजमिति॥
अत्र दशदशंशः शारवानामेव। केचित् फलकदशदशंशेन लुक्तं तदसत्॥ शारवाः प्रह
त्येव फलकादीनां मानोक्तेः। शूलान्यपि खदारुद्रवानीति न्यायं। शंखादिस्नानीय
त्वात्पंचमांशं न्यसेद्भूमौ सर्वसाधारणो विधिरिति॥ अथ मंडपवर्णनव्याजेन मंडपाल
करणनिबद्धमंडपकर्मभ्यः आशिपंशार्द्धलविक्रीडितेन प्रयच्छति॥ उद्यत्यत्र फला
निनम्रविलसद्भामिरालिङ्गितस्तं भोनेकदले रसालविटपेः सर्वत्र संवेष्टितः॥ राज
चामरसंप्रबद्धमुकुशोदं वद्विजानां चितो युक्तः पुष्पफलेः फलाय भवतो भयान्महामंड
पः॥ १२॥ उद्यंति रुर्ध्वं भवंति पत्राणि यासताः तथा फले रितिनम्राः विलसंत्यः की

कुं० सि०

१५

मन्त्राः एतादृशोयारंभाः कदल्यास्ताभिरालिङ्गिताः स्तंभायस्यसस्तंभमृच्छेयतेतादृ
 राकदलीकः। बद्धलपत्रैराम्बपल्लवैः सर्वत्रलतवेष्टनः राजन्तिवामराणियस्मिन्तादृ
 शः सन्मन्त्रवहाः मुकुराआदर्शयस्मिन्तादृशः सन्मुदं चन्तिउपरिविलसन्ति एतादृ
 शानिवितानितेरन्वितोन्वितः पुष्पाणियस्मन्चपकजातीमालतीमल्लिकाकुमुदादीनिफ
 लानिजन्वीरदाडिमकदलीनारिकेलीफलीफलादीनितेरन्वितः। एतादृशोयमहामंडपः भव
 तांफलायुत्तमफलप्राप्तयेभूयादितिव्याख्या॥ सिद्धांतशेखरे॥ रत्नपल्लवमालाह्येविताने
 रुपशोभितं॥ विवित्रवस्त्रसंस्थानंपदरूढंविभूषितं॥१॥ सफलेः कदलीस्तंभेः कर्मुकेनी
 रिकेलजैः॥ फलेर्नानाविधैर्भोज्यैर्दर्पणेश्चामरेरपि॥२॥ भूषितंमंडपंकुर्यादलपुष्पसमुच्च
 लमिति॥ अन्यथाभावेपंचरात्रदोषउक्तः॥ अनुक्तसाधनैः कृत्वादिवाकुटिलाकृतिः॥

१५

कृते १

मानाधिकोयवान्स्त्वोमंडपः कर्त्तव्यताशनः॥१॥ यथोक्तैर्मंडपेफलाधिक्यंतत्रैव॥ आख्या
 तसाधनैः कृत्तः सरलः सममानकः॥ मनोज्ञोमंडपोयोसो कर्मकर्तुः शुभावहइति॥ अ
 थध्वजनिवेशनंविपरीतारव्यानक्याह॥ ध्वजान्द्विरुस्तायतिकांश्चपंचरुस्तानमुपीतारु
 एल्लनीलान्॥ श्वेतासितश्वेतसितान्दिगीशवाहनवर्णेद्विकरवंशशीर्षे॥२॥ ध्व
 जान्द्विरुस्तमितायामान्पंचरुस्ते दीर्घान्मुपीतारुएल्लनीलश्वेतल्लश्वेतश्वे
 तान्गेरिकालिलिखितदिक्पालवाहनान्॥ दशरुस्तवंशमस्तकेयोजितान्॥ रुस्तह
 यनिरवातान्ध्वजांस्तान्अपिपूर्वतइतिवक्ष्यमाणत्वात्प्राच्यादितआवहेद्वारयेदि
 तिव्याख्या॥ प्रतिष्ठासारसंग्रहे॥ पीतरक्तादिवर्णाश्चपंचरुस्ताध्वजास्तृताः॥ द्विपंच
 रुस्तेर्द्वैस्तेवंशजैः संयुतामताइति॥ क्रियासारे॥ मातंगवस्तमहिषसिंहमत्स्येण

वाजिनः॥ दृषमं वयथा न्यायं ध्वजमध्ये क्रमास्ति खेत॥१॥ पंचाशत्स्त्रिखनेदिति। अकरणे
 दोषः पंचरात्रे॥ चितयं त्यसुरश्वेषा ध्वजहीनं सुरालयं॥ ध्वजेन रहिते ब्रह्मन्मंडपेन दृष्टा
 भवेत्॥३॥ पूजायागादिकं सर्वसंपाद्यं त्यक्तं बुधैरिति॥ ध्वजारोपणफलं तत्रैव॥ यं ह
 त्वापुरुषः स मय्यकुसमस्तु फलमाप्नुयादिति॥ अथ पताकानिवेशनमाह॥ ध्वजनिवेश
 नं नवकुंडं पताकानिवेशनं चेद्वज्रागुष्टु प्रथ्यामाह॥ लोके शवर्णास्त्रमुताः पताकाः
 शैले दुर्देष्टव्यं यति काश्चमये॥ चित्रं ध्वजं दिकं करं देर्घ्यं वंशं त्रिदोस्तं त्रं तगकिं कि
 णीकं॥२७॥ श्वेतां च नवमीं पूर्वशानयोर्मध्यतो बुधः॥ विन्यसेत्पताकां च ध्वजांस्तां अ
 पि पूर्वतः॥२८॥ लोके शानो लोकपालानां चेद्वर्णाः पीतादयः पूर्वशो कोक्ताः गोरि
 कादिलिखितवज्रशक्तिदंडखड्गपाशांकुशगदाविश्रुतानि तेर्धुक्तः सप्तहस्तदी

र्घाः एकहस्तविस्तृताः पताकाः दशहस्तवंशशीर्षगाः चित्रध्वजां त्रिहस्तविस्तृतं त्रं ते
 वर्तमानं किं किं शीर्षं सचामरे दशहस्तं देर्घ्यं वंशश्च तादृशं तमध्ये विन्यसेत्। प
 र्वादितः पताकाश्च विन्यसेदित्युत्तरं लोकेनान्वयः। नवमीपताकां पूर्वशानयोर्मध्ये
 श्वेतां तादृशीमेवाचार्यकुंडे विन्यसेत्। ध्वजान्ता अपि पताकापूर्वादि क्रमेण भूमे पं
 चांशरोपणेन विन्यसेदिति व्याख्या॥ तदुक्तं सारसंग्रहे॥ प्रति कुंडं पताकास्तु प्रोक्ताः शा
 स्त्रार्थकोविदैः॥ --- सप्तहस्ताः स्युः सप्तमांशेन विस्तृताः॥१॥ लोकपालानुवर्तेन नव
 मी तुहिनमभा॥ पताकाश्च ध्वजाश्चापि गंधपुष्पसमन्विता इति॥ परशुरामः॥ त्रिहस्त
 विततो दीर्घो दशहस्तो विविधवितः॥ चामरेणा न्वितः शीर्षं त्रं ते सक्षुद्धं टिकः॥१॥
 दशहस्ते धृतो दंडे पुष्पगंधैः समन्वित इति॥ कुंडनिवेशनं विपरीतारथान् व्याह॥ प्रा

कुं.सि०

१७

व्याश्रयतुः कोणभगेदुखंडविकोणदत्तांगमुजांबुजानि॥अष्टासिंशकेश्वरयोस्तुमथ्ये
वेदासिंवाहत्तमुशंतिकुंडं॥२५॥प्राचीतआरभ्यचतुरस्रयोनिदत्ताईविकोणदत्तपडस
पद्माष्टासिंकुंडानिभवन्ति।प्राचीशानयोर्मध्यतन्ममाचार्यकुंडंस्यात्।तच्चतुस्रदत्त
वेतिव्याख्या॥शारदातिलके॥अष्टास्वाशासुरस्याणिकुंडान्येताभ्यनुक्रमात्॥चतु
रस्रयोनिर्द्वंद्वस्यसंभवतुलं॥१॥षडस्रपंकजाकारंअष्टास्रतानिनामतः॥आचार्य
कुंडंमध्येस्यात्गोरीपतिर्महद्वयोः॥२॥इति॥सिद्धंतशेखरे॥पुरंदरेशयोर्मध्येदत्तंवा
चतुरस्रकं॥तदाचार्यविनिर्दिष्टमिति॥अयमुत्तमःपक्षः॥अथपंचकुंड्येककुंडनिवेश
नमिंद्वयव्याह॥आशेशकुंडेरिहपंचकुंडीचैकंयदापश्चिमसोमशेवे॥वेद्याःसंपादेन
करेणयद्वापादंतरेणखिलकुंडसंस्था॥३॥आशादिकृत्तत्रकुंडानिचतुरस्रदत्ताई

१७

दत्तपद्मानिर्द्विशदिशिकुंडंचतुरस्रदत्तंवातेःपंचकुंडीनिवेशनंस्यात्।यदाचैकमेवकुंडंतदा
पश्चिमेदत्तरेवाईशान्यांवास्यात्।परंतुचतुरस्रंवेद्याःसकाशात्तानिसर्वाणिकुंडानिस
ंपादेनकरेणविंशदंगुलांतरेणवावेदीयावांतरेणवेद्याश्रुत्यंशेनवामंडपेनवकीर्षे
रुतेषुसुभागेषुमध्येवामवतीतिव्याख्या।नारदीये॥यत्रोपदिश्यतेकुंडंचतुष्कतत्र
कर्मणि॥वेदास्रमर्धद्वंद्वदत्तपद्मानिमतया॥१॥कुर्यात्कुंडानिचत्वारिप्राच्यादिषुवि
चक्षणः॥पंचमंकारयेत्कुंडंईशदिग्गोचरंदिजेत्॥२॥अयमध्यमःपक्षःकेश्विस्व
शयोरितिखितंतदसत्॥सोमशंभो॥एकंवाशिवकाष्ठायांप्रतीच्यांकारयेदुपः॥
आचार्योअपि॥अथवादिशिकुंडमुत्तरस्यांप्रविद्व्याचतुरस्रमेकमेवेत्ययंकनिष्ठः
पक्षः॥नवग्रहाधिकारेवासिष्ठसंहितायां॥कुंडंतन्मध्यभागेतुकारयेच्चतुरस्रकं॥वि

कुं० सि०
१८

तस्मिन् द्वायवातं च कुंडं स चतुरं मुलं इति। वेदीपादांतरं त्यक्त्वा कुंडानि न वपंचतेति॥ नारदीये॥ कुं
डं वेद्यंतरं वैवसपादकरसम्मितमिति किंश्चिद्वयोदशां मुलमप्यंतरमुक्तं तत्र मंडपादुसार
एव्यवस्था॥ अथ वर्णविशेषस्त्रीणां च कुंडविशेषं शास्त्रिन्याह॥ विप्रातश्च तस्य चरत्तं च
हत्ताई मस्त्रिस्था देदकोणानि वापि॥ सर्वाण्या कुर्तुं तत्सु पाणि वा न्येयो न्याकाराण्यगना
नां च तानि॥ ३१॥ विप्रादारभ्य विप्रक्षत्रियविद्वत्क्षत्राणां चतुःकोणं हत्ताई त्रिको
णानि भवन्ति। अथ वा विप्रादिवर्णेषु चतुष्टानि वा सर्वाणि कुंडानि भवन्ति। यदा स्त्रीयज
माना च तदा योन्याकाराण्येव कुंडानि भवन्तीति व्याख्या॥ शारदायां॥ विप्राणां चतुर
संस्यां शशां चतुर्लुमिथ्यते॥ वैश्यानामर्धचंद्राभं शशाणां यस्वमीरितं॥ ३२॥ चतुरस्रं तु
सर्वेषां केचिद्विहितं त्रिकाः॥ पंचरात्रे॥ सर्वाणि तानि हत्तानि चतुरस्राणि वा सदा॥

१८

सनकुमारः॥ स्त्रीणां कुंडानि विप्रैर्द्वयो न्याकाराणि कारयेदिति॥ अथ प्राच्यादि कुंडेषु
फलविशेषमाह॥ सिद्धिः पुत्राः शुभं शत्रुनाशः शांतिर्हृति छिदे॥ दृष्टिरोग्यमुक्तं हि
फलं प्राच्यादि कुंडके॥ ३३॥ प्राच्यादि कुंडेषु दृष्टस्वप्नोक्तानि स्युः। शारदायां॥ सर्वसिद्धि
करं कुंडं चतुरस्रमुदाहृतं॥ पुत्रप्रदं योनिकुंडं मर्द्धं शमं शुभप्रदं॥ ३४॥ शत्रुक्षयकरं य
सं वर्तुलं शांतिकर्मणि॥ छेदमारणयोः पंचषडस्रं पद्मसंनिभं॥ ३५॥ दृष्टिदं रोगशमनं
कुंडं मष्टास्वमीरितं॥ कामिके तु फलांतरं॥ ऐश्वर्यस्तंभे चतुःकोणं अग्नौ भागे भगवतिः
॥ चंद्राई मार्गलोयाम्ये द्वे वेद्यसंस्तुने र्जते॥ ३६॥ वारुण्यां शांतिके हत्तं पडस्युच्चाटने ज
निवे॥ उदीच्यां पौष्टिके पद्मराज्यामष्टासिमुक्तिदं॥ ३७॥ अश्वलोमसंखया कुंडमानं
शिरवर्णिमाह॥ शतार्धैरलि स्यात् शतपरिमितैरलिविततं सहस्रैरस्तः स्यादयुतं

कुं० सि०

१५

हवनेहस्तयुगलं॥चतुर्हस्तंलक्षेप्रयुतहवनेषद्वारमितेःककुशभिर्वाकोटोन्मपकरमपिप्रादु-
रपरे॥३३॥शताईमितेपंचाशमितेहोमेरलिमितंकुंडं॥शतमितेअरलि मितं॥सहस्रमि-
तेहोमेहस्तमितं॥दशसहस्रमितेद्विहस्तं॥लक्षहोमेचतुर्हस्तमितं॥दशलक्षहोमेषद्विह-
स्तं॥कोटिहोमेअष्टहस्तमितं॥दशहस्तमितंवाकेचित्॥षोडशकरमपिप्रादुरितिव्याख्या
॥भविष्यपुराणे॥मुष्टिमानेशताद्वेदुशतेचारलिमात्रकं॥सहस्रैल्यहोतयेकुंडंकुर्वा-
त्करात्मकं॥१॥द्विहस्तमयुतेनचलक्षहोमेचतुःकरं॥दशलक्षमितेहोमेषद्वकरंसेप्रव-
क्षते॥२॥अष्टहस्तात्मकंकुंडंकोटिहोमेषुनाधिकं॥शारदायां॥दशहस्तमितंकुंडंको-
टिहोमेषिशस्यते॥स्कांदे॥कोटिहोमेचतुर्हस्तंचतुरस्रंसमततः॥योनिवक्त्रद्वयोपेतं
दद्यादुत्तिमेरवलमिति॥इदंप्रायःस्वल्हव्यविषयं॥अथकेपांचिमतेकुंडमानमुप

१५

जातिकयाह॥लक्षैकदद्यादशलक्षकांतकरैकदद्यादशहस्तकंच॥कोट्यईदिक्रवंश-
तिलक्षलक्षदलेमुनीचर्तुल्लशानुहस्तं॥३४॥लक्षस्यैकदद्यादशलक्षकाणामंतं
माप्तिमयीदीहले त्यादशलक्षकांतंकलक्षमारभ्यलक्षदद्यादशलक्षपर्यंतमि-
त्यर्थः॥करस्यएकदद्यादशहस्तकंमयीदीहलेत्यादशहस्तकं एकक-
रमारभ्यएककर दद्यादशहस्तंयावत्कुंडंप्रादुरितिपूर्वणाभ्यः॥कोटेरईपं-
चाशलक्षे॥दशलक्षेविंशतिलक्षे॥लक्षदलेपंचाशत्सहस्रैकमात्रसप्तपंचद्वि-
करंकुंडमितिव्याख्या॥शारदायां॥एकहस्तमितंकुंडंलक्षहोमेविधीयते॥लक्षा-
णांदशकंयावतावद्वसौनवर्द्धयेत्॥१॥सिंहोतशरवरे॥लक्षाईत्रिकरंकुंडंलक्षहो-
मेचतुःकरं॥कुंडंपंचकरंप्रीतं॥दशलक्षाकुंतौकमात्॥१॥षट्हस्तंलक्षविंशत्याकोट्य

कुं० सि०
२०

ईहस्तसप्तकमिति। इहमेवकुंडमानंकातिककादिमनसिदांतशेखरशारदाहमादि
मुरवेः प्राचीनेः रामवाजपेयिराघवमहकुंडकोमुदीकारादिभिर्नवीनेश्वरिणितं कुत्र
चित्। अन्यथापि कुंडमानान्युक्तानितानिततत्त्वकरणवशात्तत्कर्मविशेषेदृष्ट्या
नि। अथैकहस्तात् दशहस्तांतयावत्कुंडेषु भुजमानं शार्दूलविक्रीडितेनाह। वे
दाक्षीणियुगाग्नयः शशियुगान्यष्टाध्वस्त्रीषकोष्टाक्षवक्रिसारसांगकमिताने
त्रययोस्तस्वराः॥ अंगुल्योययवाः स्वमभ्रमिषवः स्वपंचषट्सागराः सप्ताश्रमुनय
स्त्वमीनिगादितावेदासके बाहवः॥ १५॥ एकहस्ते कुंडे चतुर्विंशल्यंगुलान्यायामवि

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२४	२४	४१	४०	५१	५२	६३	६४	७५	७६	८७	८८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६
०	०	५	०	५	६	४	७	०	७	०	७	०	७	०	७	०	७	०	७

सारीहस्ते चतुस्त्रिंशदंगुलानि। इ
मानि पादोनयस्का चतुष्टयन्यनानि। अ

२०

ल्यांतरत्वात्पूर्णान्येवधृतानि। त्रिहस्ते पंचयवाधिकैकचत्वारिंशदंगुलानि। चतु
हस्ते अष्टचत्वारिंशत्। पंचहस्ते पंचयवाधिकानि त्रिपंचाशदंगुलानि। षट् हस्ते
पादोनैकाषष्टिः। सप्तहस्ते सार्द्धत्रिषष्टिः। अष्टहस्ते यवोनासप्तषष्टिः। नवहस्ते
द्दि सप्ततिः। दशहस्ते यवोनाषट्सप्ततिरिति। चतुर्भुजे कुंडेषु भुजाउक्ता इति व्या
ख्या। अत्रोपपत्तिः। एकहस्तक्षेत्रस्य चतुर्विंशल्यंगुलालकस्य भुजकोटिघातः क्षेत्र
त्रफलंतच्चषट्सप्तत्यधिकं पंचशती ५७६ एतत्तदएकहस्तक्षेत्रांगुलानि चतु
र्विंशतिः २४ एवं क्षेत्रत्रफलस्य द्वादिगुणस्य मूलं चतुस्त्रिंशदाद्यांगुलानि भवति
॥ अथ योनिनिवेशनमिदं वज्रमाह॥ कुंडत्रयीदक्षिणयोनिरेन्द्राः सौम्याग्रकास्या
दितरारणिपंच॥ पश्चाद्गार्गी इदिगग्रकाणि योनिर्नकोलेन च योनि कुंडे॥ २५॥

कुं०सि०

२९.

ऐं द्यः प्राच्या आरभ्य कुंडत्रयी चतुरस्रयोनि रत्नाईरूपा दक्षिणदिक् योनिः स्यात् उता
राया। अर्थाद् होता उ दङ्मुखः इतराणि पंच कुंडानि त्र्यसि रत्न उ स्रि पद्माष्टास्राणि प्रत्य
योनीति प्रागयाणि अर्थाद् होता प्राङ्मुखः नवममपि कुंडं दक्षिणयोनिमुदगयां योनिः
कीलो योनि कुंडे च न कार्येति व्याख्या ॥ स्वायं भुवे ॥ प्रागग्नियाम्य कुंडानां प्रोक्ता योनिः
दङ्मुखी ॥ पूर्वा मुराः स्थिताः शेषा यथा शोभा व्यवस्थिता इति ॥ त्रैलोक्यसारे ॥ न
वमस्यापि कुंडं स्य योनिर्लक्षदले स्थितेति ॥ अन्यत्र तां पार्थिव कुंडं कोलेषु योनि जातं
त्रिविधमिति ॥ योनि कुंडे तथा योनि पद्मेनाभिविवर्जयेदिति ॥ अयं सर्वेषां कुंडानां
प्रकृतिभूतं चतुरस्रं तावच्छालिन्याह ॥ द्विघ्नव्यासं तुर्यचिह्नं सपाशस्त्रं शंकोप
श्चिमे पूर्वगोपि ॥ दत्वा कर्षेत् कोणयोः पाशतुर्ये स्यादेवं वावेदकोणं समानं ॥ २९ ॥

२९

इष्टव्यासाद् द्विगुणितव्यासं चतुर्योशरुतचिह्नं सपाशस्त्रं पूर्वपश्चिमल्लयोः को
दत्वा दक्षिणे तरस्त्रमध्वेयथामध्यचिह्नं भवति तथा कोणयोः पाशा चतुर्योशे
कर्षेत् एवमन्यतोपि एवं कृते समचतुरस्रं स्यात् ॥ इदमेव सर्वेषां कुंडानां मूलमि
ति व्याख्या उक्तं ॥ चतुरस्रमिदं प्रोक्तं सर्वकुंडेषु कारणमिति ॥ अत्र समं भुतौ तु
ल्यचतुर्भुजे च तथा यते तद्भुजकोटिघातः क्षेत्रफलं सट्टसप्तत्यधिकपंचशती
५७६ एतावदेव योन्यादि कुंडेषु एकस्तेषु यथा क्षेत्रफलं संपद्यते तथा यतितय
मिति ॥ अयं यो नि कुंडमिदं वज्रयाह ॥ क्षेत्रे जिनां शैलपुरः शराशान् सर्वर्ध्वं व
सीयरदं शयुक्तान् ॥ कर्णीघ्रिमानेन लिखेत्तुरवं उ प्रत्यक् पुरोकादु एतो भगाभम्
॥ ३० ॥ चतुरस्रे क्षेत्रे चतुर्विंशति भागे सति पंचां शान् सीयद्वा त्रिंशदं शयुक्तान्

शं

कुं० सि०

२२

अये संवर्धत तत्तुर्धा विभक्तस्य क्षेत्रस्य पश्चिम चतुरस्रद्वय
मध्यांकात् कर्णस्त्रस्य चतुर्थांशप्रत्यक्ष पश्चिमभागे ईदुखंडे
वृत्तार्धद्वये विहान्तरित्वा ततः पूर्विकात् दक्षिणेतरस्त्रसंल
ग्नवृत्ता ईयावनीयमाने गुणद्वयतोभगाकारं यो निकुंडं स्यादि
तिव्याख्या ॥ अष्टक्षेत्रफलानयनं ॥ अत्र क्षेत्रत्रयं ॥ पूर्विकादक्षि
णेतरस्त्रायावनीयमानं स्त्रद्वयात्रिकोणमेकं । तथा दक्षि
णेतरस्त्रायास्त्रीपरस्त्रापरंतयावनीयमानस्त्रद्वयादपरं त्रिकोणं । उभय
वृत्ता ईमिलित्वा एकं वृत्तमिति तृतीयं । क्षेत्रत्रयफलयोगे पूर्णफलं । तत्र प्रथम
स्य क्षेत्रफलं । अत्र लंबः अंगुलानि १७ यवः १ सूकाः २५ २४ लंबेन निम्नकुमु

२२

खेस्य खंडमिति । अत्र मुरवाभावात् भूस्वर्धमेव लंबेन गुणितं सत् जातं प्रथमक्षेत्रफलं
व्यंगुलानि २०५ यवाः ७ अथापरस्य लंबः १२५ २४ सेव । अत्रापितं ये वरीत्या क्षेत्रफ
लं १४४ अथ वृत्ता र्धयोरेकवृत्तं तत्फलं लवृत्तव्यासः १६ ७ ६ ३ ॥ व्यासस्य वर्गम
नवाग्निनिघ्ने स्त्रसंफलं पंचसहस्रभक्ते इति व्यासवर्गः २८८ १० १२ अयं मनवाग्नि
२२ २७ निम्नः पंचसहस्रभक्ती जातं क्षेत्रफलं वृत्तस्य २२६ ३ १४ फलत्रयाणां योगे
क्षेत्रफलं पूर्णं ५७६ ४ १५ अत्र लिख्या पंचकं सूका चतुष्टयं चाधिकं अत्रांतरत्वाद
दोषः ध्वजाय सिद्धिश्च उक्तं ॥ स्थापयेत् सर्वकुडाणां ध्वजायः सर्वसिद्धिदः शतांशो
वाधिकं हीनकासदहीनदूषयेत् ॥ ३ ॥ आयदोषविशुध्यर्थं क्रियते शाखकोविदे
रिति । एतक्षेत्रस्य उत्तरायत्वात् । उदीची प्राची वद्यवर्तव्या एव मन्ययो रपि । यत्

कुं० सि०

२३

दार्थादर्शः॥ चतुर्विंशतिधामध्यस्त्वं मत्कापुरो न्यसेत् ॥ पंचांशतचैककस्य त्रीन् विंशंशको
 एपादयः ॥ इत्ताईस्तोमध्यतिर्यक् स्त्रांतं चततोर्पयेत् ॥ पुरोवर्द्धितस्त्रांतं देस्त्रेस्याद्गारु
 तीति ॥ इमानि कुंडानि कामिकादिमतादिग्रंथविरुद्धानीति अनादरणीयानि ॥ तानि वचना
 नितदाकारत्वमात्रसंपादकानि नक्षेत्रफलशर्तिकरांतवशिष्यकेशोमाभ्यदिति स्खलमा
 र्जलयोन्याद्याकारमात्रं प्रतिपाद्यते ॥ योगलितानभिज्ञस्तेन चतुरस्रकुंडंतुलादिना सू
 रयित्वा तथा तानेव तुंलान्नयोन्यादि कुंडेषु दत्वा तत्सहो तोष्यमिति
 अत्रांगुल्यव स्फालिक्षाः कृत्वा गोमयिकारी त्यागुलायित्वा अष्टभिर्भा
 गैर्गृहीते फले च उपर्युपरि च योज्यामाने कलाफलयते अंशसवर्णनादि
 कुंडमानेति ज्ञेयं ॥ अथ वसंतमालिकया रत्नाधमाह ॥ सशतांशयुतेषु

२३

भागहीनस्वधरित्रीमितकर्कटेन मध्याह्न ॥ कृतवृत्तदलेयतश्च जीवां विदधालिंडुदलस्य सा
 धुसिद्धे ॥ ३० ॥ सीयशतांशेन युतोद्भुभागः पंचमांशः ॥ अर्थाक्षेत्रस्येव तेन हीनावासोस्वभ
 मिः क्षेत्रंतस्मिं तेन कर्कटेन स्त्रेण वामध्यां कात्कृतं यद्दत्तार्धतस्मिन् यतः पूर्वी परां रे
 खां जीवारूपां दत्तार्धस्य सिद्धे साधुस्याद्यथा तथा करोति विद्वानिति व्याख्या ॥ अत्र क्षेत्र
 त्रफलं ॥ अस्य क्षेत्रस्य पंचांशो गुलाद्याः ४।६।३।१५ एतस्य शतांशो गुलाद्यः ०।०।३।०।४
 अनेनावितः पंचांशः ४।६।६।२।१ अनेनोनाक्षेत्रभूमिः १।५।१।१।५ एतद्व्यासार्धं हि
 गुलं व्यासः ३।८।२।३।३।६ अत्रापि व्यासस्य वर्गः १४६।१।५।४।३ इत्यादिरीत्या क्षेत्रत्र
 लं ११५।२।२।६।२ एतद्वृत्तफलं अस्याईदत्तार्धक्षेत्रफलं ५७६।१।३।१ अत्रांतरान्न
 दोषा अत्रापि धजाय एवेति ॥ अथ न्यसि रत्नकुंडेशाईलविक्रीडितेनाह ॥ वन्हांशं पुं

कुं०शि०

२४

रतोविधायचपुनः श्रोण्याश्वतुर्याशकं विक्लेषु विषुस्त्रदानतद्दं
स्याश्वसिकष्टोक्षितं ॥ विश्वांशोस्त्रजिनांशकेन सहितैः क्षेत्रे जि
नांशो हृत्यासार्धेन मितेन मंडलमिदं स्याद्दत्तं संशुभं ॥ ४० ॥ अ
थ पूर्वार्द्धिकं कुंडं व्याख्यायते ॥ क्षेत्रस्य लतीयांशं पूर्वतो निधाय
ततः उभयश्रोण्याश्वतुर्याशं निधाय दक्षिणतः उत्तरतश्च दत्त्वा वि
क्लेषुस्त्रदानात्कष्टरहितं व्यसि जायते इति व्याख्या ॥ अथ क्षेत्रफलानयनं ॥ अत्र ल
तीयांशोष्टांगुलानि मध्यस्थैर्योजितानि जातोलंबः ३२ पश्चिमभुजोऽभयतश्चतुर्थीशः
षट्षट् अंगुलानि योजितानि जातास्तः ३६ अत्र मुखभावात् भूमेरेखा र्धं कृतं १८ इदं लं
बेनानेन ३२ निम्नं जातं क्षेत्रफलं ५७६ समभुजतासयः क्षेत्रफलं च सिद्ध्यतीति कष्टोक्षितं

२४

मित्युक्तं । अत्र किंचिद्भुजवेषम्यंतददोषाय । अत्रापि धजाय एवेति ।
अथोत्तरार्द्धं हतमाह ॥ क्षेत्रचतुर्विंशतिविभक्ते सति त्रयोदशांशैः
स्वचतुर्विंशत्यशुतेर्मितेन व्यासार्धेन मंडलं यद्दत्तं तद्दत्तं संशुभं
इत्थं दूरं स्यात् ॥ ३ अत्र क्षेत्रफलानयनं । अत्र त्रयोदशानां चतुर्विंशां
शोऽंगुलायः ०।४।२।५।३ अनेन युतास्त्रयोदश १३।४।२।५।३ इदं व्यासार्धं मेव हि सगुणं
व्यासः २१।०।५।२।५ अंशमपि व्यासस्य वर्गे स्मिन् ७३।३।४।०।१२ भनवाग्निनिम्ने पंचस
हस्रभक्ते इत्यादिना क्षेत्रफलं ५७६।०।६० अत्रापि धजाय एवेति ॥ अथ षडसं सगुणं
माह ॥ भक्ते क्षेत्रजिनांशो र्धं ति मितलवकैः साक्षि शौलांशयुक्तैर्व्यासार्धं मंडलं तन्मि
धतगुणकैर्कटिचैर्दुदितः ॥ षट्चिक्लेषु प्रदद्यात् रसमि तगुणकानेकमेकं तु हिला

कुं.सि०

२६

लंयतत्क्षेत्रस्य द्वादशांशः तत्क्षेत्रफलं तद्वादशगुणं पूर्णं क्षेत्रफलं स्यात् । अथेदं
कुंडं स्वबुद्धि विलासमावराचितमिति नोपेक्षणीयं यतः षट्कोणता समभुजता फलं
वसंपद्यत एव ॥ मानाधिके भवेद्दोगोमान् हने दरिद्रता इत्यादि दोषा पत्तिरपि ना
स्ति । अथ वक्तव्यं प्राचीनकृतकुंडविरुद्धं तर्हि दृश्यते च प्राचीनकृतकुंडेषु परस्परवि
रुद्धता इदमेव कुंडं । रामवाजपेयिभिर्विमषमभुजं मृदंगाकारं कृतराघवमद्यादिभिः
समभुजमेव कारितं । लक्ष्मणाचार्यादयोप्यन्यथैवोचुः । तस्मादस्म
दुक्तेनेत्रमणीये समभुजे क्षेत्रफलं संवादिनिषट्कोणे विद्वद्भि
र्नानादरेण भाव्यमिति । अथ ये प्राचीनकृतावेवाग्रहिलास्तेषां तो
षयापि समषट्भुजं षडसंवसंतमालिकया ह ॥ अथवाजिनम

२६

क्तकुंडमानातिथिभागैः खरवभूपभागहनेः ॥ मितकर्कटकोद्रवेतुहते विधुदितः स
मषट्भुजेः षडसं ॥ ४२ ॥ अथवा चतुर्विंशतिभक्ते कुंडमाने सती सीर्यं षष्पधिकशतभा
गेन हनेः पंचदशभागिर्मतः यः कर्कटस्तदुद्रवेतुहते उत्तरदिक्तः सकाशात् समैः षट्
भिर्भुजैर्दत्तैः परलग्ने षडसंवसंतमार्जनेन भवतीति व्याख्या ॥ अथ क्षेत्रफलानयनं ॥
तत्र हतव्यासे हि संभक्ते षडसंस्थुर्भुजाः स्फुटा इति भुजमानं १४।७।२ क्षेत्रमध्ये द
क्षिणोत्तरांशरेखोदला ऊर्ध्वं भुजसंपाततः पूर्वापररेखा द्वयं अधो भुजसंपातादधि द
द्यात् । एवं कृते चतुरस्रद्वयं परस्परलग्नं भवति । पूर्वापररेखा योर्दक्षिणोत्तररेखा
या सह संपातश्चतुर्थी शी एव भवति सेवा बाधातन्मानं ७।३।५ भुजः १४।७।२ स्वाबा
धा भुजकृत्यो रंतरमूलं प्रजायते लंब इति साधितो लंबः १२।७।१ अयमेव मध्यलं

कुं० सि०
२७

वः लं वेन निम्नं कुं २५। ५। ४ मुखे १४। १। २ क्य ४४। ५। २ तं डं २२। २। ७ इति
जातं क्षेत्रफलं २८८। १। ६ एवमपरस्यापि त्वं डस्य उभययोगे ५७६। ३।
४ धजायसिद्धिश्चेति॥ अथ पद्मकुंडं शार्ङ्गविक्कीडितेनाह॥ अष्टौ
शास्त्रयतश्च दत्तशरकेतवादिमं कर्णिकायुग्मेषोऽशके सराणि च
रमेसां केंद्रुभागेनिते॥ मत्तेषोऽशधाशरोत्तरधत्तेस्युः कर्कटेष्टो
छदाः सर्वस्तावत्खनकर्णिकां लजनि जायामोचकां स्यात्कजं ॥ ४३॥ क्षेत्रस्याष्टमांशात्
अष्टौ शस्त्राच दत्तपंचके कृते सति तत्र पंचकमध्ये प्रथमतः कर्णिका द्वितीयेषोऽश
के सराणि द्वितीये के सरस्त्रानमित्यर्थः। अंतिमे पंचमेष्टे स्वस्य अंगुलत्रयात्मकस्य
नविंशत्यंशेनो निते। षोडशस्त्रानेषु दिक्षु विदिक्षु तदंतराले च समया विभाजिते

२७

स्मिन् दत्ते पंचविक्कांतरे दिशि विदिक्षि कर्कटेष्टे सति परावर्तने अष्टौ पत्राणि जा
यंते सर्वां रतान् के सरादीन् के सर दत्ततृतीयचतुर्थदत्तानि पत्राणि च हे विद्वन्खना क
र्णिकां लजमाखन। कीदृशी निजः स्वीय आया मो विस्तारस्तु व्यं औच्यकं यस्यास्तो
कजं पद्मकुंडं बहिर्विप्रमार्जनेन स्यादिति व्याख्या॥ अथ क्षेत्रफलानयनं तत्रोपातिमस्य
चतुर्विंशत्यंगुलस्य पूर्ववत् क्षेत्रफलं ४५२। ३। १ अंतिमदत्तस्यास्य २५ अस्य वर्गः ०। ५।
५ मनवाग्निनिघ्ने जातं ३४६७८८६। १। १। ३ क्षेत्रफलं ६३५। ४। ५० अनयो रंतराहं
१२३। ४। ६० इदं पूर्वक्षेत्रफले योजितं अंतिमदत्तक्षेत्रफलादपवर्जितं सजातं
र्णिकलं ५७६। ०। ० यत्कोनं फलमायात्यतोऽदोषः। अंतिमदत्ते लिखामात्रवर्धनेन
धजायसिद्धिश्चेति। अत्रांतिमदत्ते पचांत अर्धभू संग्रहे र्धभू त्यागश्च बुद्धिमता प्र

कुं० सि०
२८

लक्षतएवोपलब्धयः॥अथाष्टास्त्रिकुंडमुपजातिकमाह॥क्षेत्रेजिनांशोगजचंद्र
भागैः स्वाष्टाश्विभागेनयुजेस्कृते॥विदिकदिशोरंतरतोष्टसूत्रैस्तृतीययुक्तेरि
दमष्टकोणं॥४४॥क्षेत्रेचतुर्विंशतिभागेकृतेसतिअष्टदशभागैःस्त्रीयाष्टविंश
शेनयुतेःकर्कटेनकृतेरुतिविदिकदिशोर्मध्येरुताष्टचिह्नैःअष्टयुजेस्तृतीय
मिलितैःचिह्नद्वयंविहायतृतीयचिह्नैर्नयोजितेरष्टकोणंरुतमार्जनामध्यरुताष्ट
होःखंडमार्जनाच्चमवतीतिव्याख्या॥अत्रक्षेत्रफलानयनंन्यासार्धं१८०॥१५०॥१००
न्यासः३१२२अथदिदिनंदेष्टुसागरेर्हंतव्यासेसमाहते॥खरखरवाभार्कसंभक्ते
लभ्यंतेक्रमशोभुजाइति१४।२।२एतद्दृष्टुजमानंदक्षिणोत्तररेखाकोटिःआ
यतेक्षेत्रेभुजकोटिघातःफलंभुजकोटिशानंतुदृष्टुजतुल्यंमध्येउत्तरं१४।२।२

२९

याम्योत्तरेरेखोभयप्रांतवर्तिरेखारखंडमानेयोजितंसंकोटिःस्यात्॥यथादक्षिणे
तरपूर्वापररेखारखंडयोगार्ध्वरेखातिर्यग्रेखेभुजकोटिरूपेनदयानीयमानो
महान्भुजएवकर्णः१४।२।२अस्यवर्गार्द्धमूलंतिर्यग्वर्ध्वरूपभुजकोटिमानंलघु
३०।७।६।२यतोत्रभुजकोटिवर्गयोगःकर्णवर्गोभवति।इदंकोटिमानंदिप्तंतत्
र्वभुजेयोजितंजाताकोटिःदक्षिणोत्तररेखारूप३४।२।४एतद्दृष्टुजघाते
फलं४८२।१।१।२॥अथकोणक्षेत्रयोःफलंलघुभुजवर्गुल्यं
१०।१।७।६एतत्पूर्वफलादस्मा४८।२।१।१ओधितंसंजातंफ
लं३८०।१।२।२अस्मिन्पूर्वापरकोणानांचतुर्णांफलंयोजितं
सत्पूर्वफलंस्यात्।तत्रपूर्वकोणयोःफलंयथादृष्टुजोभु

कुं० सि०
२९

जः १४१२२ पूर्वपररेखाखंडकोटिः १०१०६२ अनयोर्धतः १४४१
११५१२ अस्माकोणक्षेत्रफलमेतत् ५०१७१७ शोधितं सजातं
र्वकोणयोः फलं ३३११६ एतावदेवापरकोणयोः अतो हि घ्नमेत
त् १८६१३४ पूर्वक्षेत्रफलेऽस्मिन् २८०११३२ योजितं सजातं
क्षेत्रफलं ५७६१५० अत्रांतरत्वादोषः ध्वजायसिद्धिश्च इदं
सर्वथानेत्रमणीयमिति अंगीकर्तव्यं ॥ अथ प्रकारां तरेण समाप्तं भुजं अष्टासि
पजातिकयाह ॥ मध्येगुणेवेदयमेर्विभक्ते शक्येर्निजर्थं बिलवेन युक्तेः ॥ एते ह ते
दिग्विदिशोंतराले गर्भे भुजैः दृश्यवा एकोणं ॥ ४५॥ मध्येस्त्रेचतुर्विंशतिभक्ते स
सप्तचत्वारिंशसहितैश्चतुर्दशभिर्भागेः व्यासार्धेन मंडले हते तत्र दिग्विदिशोर्मध्ये

स्या

२९

हताष्टस्त्रेः परस्परसंलग्नेर एकोणं प्रकारां तरेण प्राचीनरुतिरसिकाभिमतं कु
डं दत्तमार्जना इवतीति व्याख्या ॥ अत्र क्षेत्रफलानयनं ॥ चंद्रर्तुनंदा रुतिभिः २२५३
र्यासाई तु समाहते ॥ रवरवरवाभार्कसंभक्ते लभ्यते कमशो भुजा इति भुजानां मा
नं १०१७१४१३४ ततो ज्या व्यासयोगांतरघातमूलं व्यासस्तद्वृत्तदलितशरः स्या
दिति जातः शरः १०१७१६ अथ याम्यभुजस्योभयांतात्संमुखपरभुजप्रांतद्वयं
यावत्स्त्रद्वयं कुर्यात् एवं हतेतिर्यकदीर्घचतुरस्रपार्श्वयोर्विषमभुजचतुर
संहयं च स्यात् ॥ तत्र व्यासादस्मात् २८१४६ सकाशाद्दिगुणं शरं विहाय शेषं दी
र्घचतुरस्रस्य भुजः २६३१० अथ वा ज्या व्यासवर्गांतरमूलं भुजः किं शरकणाप्र
यासेन अष्टासिभुज एव कोटिः आयते भुजैर्लव ७१५१५० ज्यैवमुखं दीर्घचतुर

कुं० सि०

३३

त्रि

नुविषयः कल्पनीयः पृथक् पृथक् इति वचनात्। ऐमात्पत्रवद्गुले पूर्वोत्तरपक्षावा
श्रयणीयावितियुक्तं। यतः अर्थोत्तरमात्रमिति कात्यायनोक्तिः कालोत्तरे। खा
तात्वास्ते गुलः कंठः सर्वकुंडेष्वंविधिः॥ चतुर्विंशतिमो भागः कुंडानामंगुलं
स्मृतमिति॥ एतत्परिभाषिकमंगुलं सर्वत्र बोद्धव्यं। सोमशंभौ। बहिरैकांगुलः
कचिदागमे इति तेनाद्यः पक्ष एव श्रैयान् बद्धु समतलात्॥ अथ मेखला नाम
धमतादि पक्षमाह॥ अधमामेखलं कास्यान्मध्यमं मेखलाद्वयं॥ श्रेष्ठास्ति सो
यनादि पंचस्वधमतादिकं॥ ४७॥ एकमेखलः पक्षोधमः द्विमेखलो मध्यः पं
चमेखलः श्रियात्। एकमेखलो धमाधम इति चारव्या॥ क्रियासारे॥ नाभियै
निसमायुक्तं कुंडे श्रेष्ठं त्रिमेखलं॥ कुंडं द्विमेखलं मध्यं नीचस्यादेकमेखलमि

३३

ति। सोमशंभुना तु विशेष उक्तः॥ त्रिमेखलं हि जे कुंडं क्षत्रियस्य द्विमेखलं॥ मेख
लेका तु वैश्यस्येति। अथ रवातं स मेखलं क्षत्रसममिति स्पष्टवदन्॥ मेखला ल
क्षणां रथोदतयाह॥ अष्टधा विहितकुंडशरांशैः संखने दुवमुपर्यनलाशैः॥
मेखलाविरचयेदपितिस्रः पङ्कजार्कलवविस्तृतिपिंडाः॥ ४८॥ अष्टधा भक्त
स्य क्षत्रस्य स्य गुलात्मको भागस्तादृशैः पंचभिर्मणैस्ति सोमेखलारचयेत्।
कीदृशीः षडष्टदादशांशानि मन्तिथ्यंगुलेन तु। उन्नतांशानवांगुलैरिति। क्रि
यासारे॥ प्रधानमेखलोत्सेधमुक्तमन्नवांगुलं॥ तद्वा स्य मेखलोत्सेधं पंचांगु
लमिति स्मृतं॥ तद्वा स्य मंगुलोत्सेधमंगुलद्वितयंकमात्॥ चतुस्त्रिंशंगुलव्या
सोमेखला। त्रितयस्य तु॥ योगिनीहृदये पि। मेखलाः ऋणुमेदे विहस्तादिषु वि

शेषतः ॥ षट्नागांकांशसंभगोर्मिताः स्युर्गोपिताः शुभा इति ॥ अथ प्रकारांतरेण मेख
लात्तक्षणां नोभिलक्षणां नाभिविपरीतारव्यानिकीभ्यां शालिन्यावाह ॥ रसांशका
दुन्नताविस्तृताश्च तिस्रोऽर्थवैकायुगभागतुल्या ॥ पंचाथवाषट्शरवेदरामद्यंशे
स्तृताः स्युर्नवभागपिंडा ॥ ४२ ॥ आद्यापरास्तं छरभागहीनाजिनोऽंशकं गृह्णन्तिरेव
सर्वाः ॥ कुंडानुकारा अपि मेखलाः स्युरर्कगिभगोऽन्यतस्तृताभिः ॥ ४३ ॥ कुंडा
कारो नाभिरंभोवसाभ्योवा ज्ञेयं नेनां शहानिर्दलाये ॥ शेषक्षेत्रे वक्रिहृतेः समेते स्यु
र्वैकलिके सराः पत्रकाणि ॥ ४४ ॥ अथवा क्षेत्रषडंशात्तुन्नताः षडंशेनैव विस्तृता
स्ति सौमेखलामवन्ति ॥ अथैकमेखलापक्षमाह ॥ अथैवैकमेखलाक्षेत्रचतुर्थी
शेनोच्चाविस्तृता न स्यात् ॥ अथ पंचमेखलापक्षमाह ॥ अथवा पंचमेखलाः का

यीः षट्पंचचतुस्त्रिद्यंगुलेः परिभाषिके विस्तृताः ॥ अथ पंचमेखलानामुच्यता
माह ॥ तत्रादिमानवभागः पिंडोऽन्यस्याः सा परिभाषिक नवांगुलोच्चा अस्याः प
ंचमांशः ॥ ४५ ॥ ११५ एष एकद्वित्रिचतुर्गुणः प्रथममेखलामानन्यूनः कृतः सन्नत
दस्जनां मेखलानां औच्यं स्यात् ॥ यथेदं द्वितीयमेखलोच्यं ॥ ११४ ॥ ४६ ॥ एवमपरासा
मपि दृष्टव्यं ॥ तामेखलाः सर्वाः क्षेत्रचतुर्विंशतिभागमितात्कं गृह्णन्तिरेव भवन्ति की
दृश्यः कुंडानुकाराः योन्यादि कुंडेषु योन्याद्याकारा एव स्युः अपि एवार्थः ॥ अथ नाभि
लक्षणा माह ॥ नाभिर्द्वादशांशेनोच्चाः षडंशेन विस्तृतः कुंडानुकारा ॥ यादृशचतुस्त्रि
याकारवत् कुंडं तादृशो नाभिश्चतुरस्राद्याकारवानित्यर्थः ॥ अथवा नाभिः अंभोज
समः कमलाकारः कार्यः अयं नाभिः अजोपमं कुंडेन भवति तत्र नाभिरूपाया कलि

कायाः सत्वात् ॥ अथ पद्माकारकणनामेरुच्यते ॥ दत्वायेदलायमिति मितं द्युगुलोच्चै
चतुरंगुलविस्तारायामेनामोदनां शालानिर्द्वा दशांशत्यागः कार्यः शेषं उर्वरितं क्षौ
त्रं तस्मिन् च तत्रयं समप्रागेन कार्यं ॥ तत्र मध्यविक्लाप्य मंदतं कर्णिकादितीयं रतं के
सरस्थानं ॥ तृतीये पत्राणि कार्याणि तद्दहिरवशिष्टद्वादशांशेन दलायाणिरचये
दिति व्याख्या ॥ वाशिष्ठां प्रथमं मेखला तत्र द्वादशांगुलविस्तृतिः ॥ चतुर्भिरंगुलेस्त
स्याश्चोन्नतिश्च समंततः ॥ तस्याश्चोपरिवप्रः स्याच्चतुरंगुलमुन्नतः ॥ अष्टाभिरंगु
लेः सम्यक् विस्तीर्णस्तु समंततः ॥ तस्योपरि पुनः कार्यो वप्रः सोपिलतीयकः ॥ चतु
रंगुलविस्तीर्णश्चोन्नतश्च तथा विधे इति ॥ तथा च पिंगलामते ॥ एकाषडंगुलोत्से
धविस्तारमेखलामतेति ॥ ऋक्ष एतस्य हेतुविशेषः ॥ चतुरंगुलविस्तारोत्सेधवि

केवमेखलेति ॥ तत्रांतरेषां शोनाष्टमांशेन मेखलादितयं विदुरित्ययं पक्षः ॥ अ
वकुसुमं तत्वाडुपेक्षित एव ॥ सिद्धांतशेखरे ॥ षड्वाण्यध्विक्लिने त्रमिताः स्युः पंच
मेखला इति ऋक्ष एतस्य हेतुः ॥ पंचवामेखलाः कार्याः षट्पंचाध्विक्लिपक्षकैः ॥ प्रथ
मा वाशो शोनापूर्वात्सेधेन वांगुलेति ॥ पिंगलामते ॥ रवातादेकांगुलं त्यक्त्वा मेखला
नां स्तिर्भवेदिति ॥ शारदायां ॥ कुंडानां द्वादशं रूपं मेखलानां च तादृशमिति ॥ त
त्रैव ॥ कुंडानां कल्पयेदंतर्नीभिर्मंजुजसंनिभं ॥ तत्र कुंडानुरूपं नामानमस्युनिगद्यते
॥ मुद्गरल्येकहस्तानां नामितसेधतारतः ॥ नेत्रवेदांगुलोपेतं पद्मनाभिं विव
र्जयेत् ॥ इति प्रागेव लिखितं अनुजाकारकरणं तत्रैव ॥ पद्मक्षेत्रस्य संलक्षणाद्
दशांशं बहिः सुधीः ॥ तन्मध्यविभजेदृत्तैस्त्रिभिः समविभागतः ॥ आयुस्या कर्णिका

कुं०सि०
३४

स्नानंकेसराणां द्वितीयकं॥ हृतीयंततपत्राणां मुक्तांशेन दलायकमिति॥ अथ योनि
लक्षणं स्वधराह॥ योनिर्व्यासार्द्धदीर्घाविति गुणलवादाय तां विद्वद्भागुंगा
तावत्समंतात्परिधिरुपरिगाता वदये एरम्या॥ निम्नं कुंडं विशंती वलयदलयुगे
नाविताधोविशालाम् लात्सछिद्रनालांतरवटरुचिरास्वच्छपत्राकृतिः सा॥ १२५
योनिर्व्यासार्द्धेन दीर्घा॥ विस्तारलतीयां शेन विस्तीर्णा चतुर्विंशं शेनोच्चा॥ चतुर्विं
शं शेन परिधिर्मेखलायस्याः सा तावन्तैवायेण चतुर्विंशं शेन निम्नं यथास्या तथा
कुंडं प्रविशंती वलयदलयुगेन वृत्तार्द्धेन युता अधोविशाला अर्थात् उपरिस्व
ल्पसंकोचवती मूलाद्गूलात्सकाशात्मध्ये सछिद्रनालयस्याः सा पद्मनाला
कारत्वान्नालौकिः अंतर्मध्ये अवटो गतः स्फुचिघृतधारणार्थं यद्दत्तेन रुचिरासुं

३४

दरासा॥ अश्वपत्राकृतिः स्यात् इति व्याख्या॥ वायवीये॥ मेखलामध्यतः कुर्यात्पश्चि
मेदक्षिणोपि वा॥ शोभनां मध्यतः किंचित् निम्नामुन्मीलिकांशेनैरिति॥ त्रैलोक्य
सारे॥ दीर्घा स्त्र्यां गुलायो निस्त्र्यंशो नाविस्तरेण तु॥ एकां गुलौ द्वितासा तु प्र
विष्टाभ्यंतरे तथा॥ कुंभद्वयार्द्धसंयुक्ता चाश्वत्थदलवन्नता॥ अंगुष्ठमेखला
युक्तमधो द्वितामित्यस्य विवरणं॥ नवांगुलामेखला द्व्यंगुलद्वय उच्चाय कुत्र
चिदुक्तः॥ अंगुलपरिधिरिति द्वादशांगुलौ द्वायः अयं प्रायो बहुसंमतः पक्षो
ना॥ अतोऽस्मदुक्त एकादशांगुलौ द्वायः पक्षो बहुसंमतः कार्यः॥ शारदातिल
के॥ स्वलादारभ्य नाष्टस्यात् योन्यामध्ये सरंध्रकमिति॥ द्वादशांगुलमेखला
पक्षे योनि लक्षणमाह॥ अथाकांगुलपक्षे तु मेखलानां दशांगुलेः॥ विस्तृता

तिथिभिर्दर्शयितुं लिखितं निरिच्यते ॥ ५३ ॥ मेखलानां हादशां गुलपक्षेदशां गुले
 विस्तृतातिथ्यं गुलेः पंचदशां गुले दर्शयितुं निःस्पृहति व्याख्या ॥ प्रयोगसारे ॥
 स्थितां प्रतीच्यामायामेसम्यक् पंचदशां गुला ॥ द्विपंचां गुलविस्तारापदचतुर्थं
 गुलीकमात्र ॥ व्यक्ताश्वत्थदलाकारां निम्नाकुंडे निवेशितां ॥ त्रयोदशां गुलोले
 धां योनिं कुंडस्य कारयेत् ॥ केचित्तु योनिश्चैत्रस्य दीर्घचतुरस्ररूपस्य यत्कलंत
 स्य मूलमानीयतावत्समचतुरस्रसंसाध्य योनिं कुंडवद्योनिं साधयेदित्याहुः ॥
 केचित्तु स्वरूपप्रकारेण यथोक्ता योनिं साधयेदित्याहुः ॥ तत्र प्रकारद्वयमपि
 विश्वकर्मणा दर्शितं तदत्र विस्तरभया न लिखितमिति ॥ अथ कुंडप्रकरण
 शक्तीं स्तुतिं वसंतमालिकया ह ॥ अथवापि मृदासुवर्णभासाकरमानं चतु

रं गुलोच्चमल्ये ॥ हवने विदधीत वां गुलोच्चं विबुधः स्तुतिं लभेव वेदकोणं ॥ ५४ ॥
 अथवा ल्ये हवने विबुधपंडितः चतुरं गुलोच्चं वा ॥ एकां गुलोच्चं हस्तमात्रं वि
 स्तारायामेव चतुः कोणं स्तुतिं लभेव मृदा विदधीत कुर्वात् ॥ कीदृश्यामृदा
 शोभनोवर्णी पीतरक्तादिः साभा कोतिर्यस्याः सा तादृश्येति व्याख्या ॥
 तत्रांतरे ॥ मृदासुवर्णया वापि स्वरूपं वा चकयापि वा ॥ अंगुलोच्चं तथा वेदा
 गुलोच्चं स्तुतिं लंबिदुः ॥ चतुः कोणमुदकप्राचीं लवमल्यं कुतोऽशुभं ॥ पंचां गु
 लोच्चमथवा वस्त्रं गुलसमुन्नतमिति ॥ अथेयं मल्लतिरुपेतो शतो यायेति
 वसंतमालिकया ह ॥ इति मंडपकुंडसिद्धिमेनां रुचिरा विदुः लदीक्षितो ब
 धत ॥ अधिकांशिनगर्भ्युमेशतुल्ये विबुधः शोधयतादिमाविचार्य ॥ ५५ ॥

कुं० सि०
३६

इति एवं प्रकारेण विष्णु लदीक्षितो रुचिरं मनोहरां मंडपकुंडसिद्धिनाम ग्रंथर
चनां काशीनगरे उमेशयोस्तस्यैकतवान्द्रमा विबुधे विचार्य शोधयितुं अर्था
द्विचार्य नाशोधयात् ॥ कतिदिवसमाह ॥ शशियुगतिथिगण्येयातिशा
केवरेण्येविभवशरदिरस्येमासिशस्येतपस्ये ॥ शरधरभृतिदक्षेमुष्यपक्षे
वलक्षेकमलनयनतिथ्यांभानुमद्वारवत्यां ॥ ५६ ॥ व्यंघ्रनेति पूर्वश्लोकेना
न्वयः ॥ ग्रंथे परोक्षे ममदृषणेत्याकिं वा मुणेत्याविदुषा विचार्य ॥ ग्रंथे
मंडुके सदसहि शोध्यं सर्वस्तु सर्वं न हि वेदकश्चित् ॥ ५७ ॥ अंगीकार्या
मल्लति निर्मलेयं कस्मादेवं पंडिता न्यार्थयेहं ॥ क्षीरं पेयं नीरमेतद्दि
हायको वा विज्ञं हं समस्तार्थयेत् ॥ ५८ ॥ इति विष्णु लदीक्षितविरचि

३६

कुं० सि०
३७

ता कुंडसिद्धिः समाप्ता ॥ संवत् १८८२ चैत्र शुद्ध ६ तद्दिने लिखितमिदं पु
स्तकं महाजन्युपाख्यज्योर्विद्रमेश्वरात्मजवीरेश्वरसुतरघुनाथेन ॥ सा
र्थपरार्थव ॥ गजानन ॥ महालक्ष्मीप्रसन्नास्तु ॥ मुकामजीववणा ॥ ७० ॥

३७

१४४४

इति कुंडसिद्धिः समाप्ता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts